

:. به نام بی نام او .:

مقدمه

برای بسیاری از داوطلبان کنکورهای رشته روان‌شناسی و دانشجویان آن، درس روان‌شناسی رشد از مهمترین و محبوب‌ترین دروس از بین مجموعه دروس روان‌شناسی بوده است. این درس ۱۰ سوال از ۸۰ سوال کنکور دکتری را به خود اختصاص می‌دهد، بنابراین تأثیر عمده‌ای که در این کنکور دارد. به طوری که هر داوطلب می‌تواند با کسب درصدی حدود ۷۰ درصد (و یا حتی بالاتر، که شدنی است) رتبه خود را در کنکور به طور چشمگیری ارتقاء دهد. جزوه روان‌شناسی رشد کیهان – ویژه کنکور دکتری، با پوشش‌دهی اطمینان بخش سؤالات کنکور ارشد و دکتری در سال‌های گذشته، سال‌هاست به عنوان تک منبع بسیاری از رتبه‌های برتر مورد استفاده قرار می‌گیرد و هم امسال برای کنکور پیش‌رو، آخرین نسخه به‌روزرسانی‌شده‌ی آن مبتنی بر آخرین کنکور در اختیار شما عزیزان قرار گرفته است.

تغییرات آخرین ویرایش

در آخرین ویرایش این جزوه، برخی اصلاحات مطابق با آخرین کنکور در متن صورت گرفته است. همچنین نظریه‌های تکمیلی مثل پری، شای، تننس و کاروس، سیگلر، پردازش اطلاعات و نئوفرویدی‌ها آورده شده و در نهایت، مطالب تکمیلی برای پیازه، فروید و دیگران هم به جزوه افزوده شده است. همچنین برای جلوگیری از افزایش شدید قیمت جزوات، سعی کردیم بدون کاهش کیفیت جزوات، متون را کم‌حجم کنیم و از تعداد صفحات خالی جزوه بکاهیم.

با اطمینان مطالعه کنید

برای آنکه این مجموعه را با اطمینان مطالعه کنید، به موارد زیر توجه نمایید:

۱. گزارشی که بلافاصله پس از کنکور تهیه شد، نشان داد که جزوه رشد کیهان به تنهایی به ۹۰ درصد از سؤالات آخرین کنکور دکتری روان‌شناسی پاسخ داده است. در حالی که درصد رتبه‌های تک رقی در این درس در هر دو کنکور ارشد و دکتری به طور میانگین چیزی حدود ۷۰ درصد است. گزارش عینی و شفاف این بررسی را در [وبسایت کیهان](#) مطالعه نمایید.
۲. این مجموعه را رتبه‌های برتر روان‌شناسی دانشگاه‌های تهران، شهید بهشتی و علامه طباطبایی از جمله آقای روح‌الله صولت، رتبه ۱ کنکور دکتری ۹۸، تهیه و ویرایش کرده‌اند.
۳. این جزوه، در سال‌های گذشته منبع اصلی مطالعاتی رتبه‌های برتر کنکورهای ارشد و دکتری روان‌شناسی و مشاوره در این درس بوده است. از جمله خانم اسفندیاری رتبه ۸، خانم محمصص رتبه ۳۱ کنکور ارشد ۹۶، آقای صولت رتبه ۱ کنکور دکتری ۹۸ و آقای رحمتی رتبه ۱۹ کنکور ۱۴۰۰. می‌توانید مصاحبه این دوستان را در سایت بخوانید.
۴. این مجموعه در کنار دیگر مجموعه‌های کیهان، با دقت بسیار زیادی تهیه شده و متناسب با سؤالات کنکور اخیر مورد بازبینی قرار گرفته است و برای کنکور ارشد وزارت بهداشت و دکتری پیش‌رو کاملاً به روز رسانی شده است.

در پایان ضمن دعوت از همه شما دوستان به استفاده از روش مطالعه علمی و دقیق و همچنین به کارگیری یک برنامه‌ریزی صحیح و قابل اطمینان برای رسیدن به هدفی شایسته، آمادگی خود را برای شنیدن نظرات و پیشنهادات ارزشمند شما عزیزان برای هرچه بهتر کردن مجموعه‌هایی که متعلق به همه شماست، اعلام می‌کنیم.

"با آرزوی توفیق برای همه شما عزیزان"

گروه مشاوران کیهان-دپارتمان دکتری

مرکز خدمات روان‌شناسی و مشاوره کیهان

:. آشنایی با مجموعه کیهان :.

درباره کیهان

- گروه آموزشی کیهان متشکل از تعدادی از رتبه‌های برتر روان‌شناسی و مشاوره ارشد و دکتری دانشگاه‌های تهران، شهیدبهشتی، علامه و ... است که صرفاً در زمینه کنکور ارشد و دکتری مجموعه روانشناسی و مشاوره فعالیت دارد.
- فعالیت‌های کیهان شامل ارائه خدمات مشاوره و برنامه‌ریزی، مجموعه جزوات قابل اطمینان، فیلم‌های آموزشی با اساتید برتر روان‌شناسی، ارائه خدمات روانشناختی به دانشجویان و برگزاری کلاس‌های آموزشی با کیفیت است.
- گروه آموزشی کیهان تحت نظارت مستقیم مرکز خدمات روان‌شناسی و مشاوره کیهان فعالیت می‌کند.
- کیهان در هیچ کجای کشور شعبه‌ای ندارد و تمام خدمات و محصولات آن فقط از خود مرکز کیهان به شیوه اینترنتی، تلفنی و حضوری قابل دریافت است.
- به لطف به کارگیری از روش‌های علمی مشاوره و برنامه‌ریزی و همچنین جزوات قابل اطمینان، هر ساله تعداد قابل توجهی از رتبه‌های زیر ۱۰۰ کنکور ارشد روان‌شناسی از میان کیهانی‌ها بوده‌اند. به طور مثال در سال ۹۷ خانم سمانه ابراهیم نژاد رتبه ۷، آقای امیر همایون حلاجیان رتبه ۲، در سال ۹۸ خانم فائزه قدمی رتبه ۱ و خانم الهه مولایی رتبه ۶، در سال ۹۹ خانم زهرا دایی رتبه ۶ و در سال ۱۴۰۰ خانم شقایق حاذقی رتبه ۳، خانم زینب نکومنشی نژاد رتبه ۱۵ و خانم نرگس السادات سلیمی رتبه ۱۶ به طور کامل کیهانی بوده‌اند.

درباره جلسات مشاوره کیهان

- جلسات به دو شکل رایگان (فقط یک بار در سال) و تخصصی (با یک مشاور به انتخاب فرد) برگزار می‌شود.
- جلسات به دو شکل تلفنی و حضوری و صرفاً اختصاصی (یک مشاور و یک دانشجو در هر جلسه) برگزار می‌شود.
- هر دانشجوی کیهانی یک پرونده مربوط به اطلاعات خود نزد مشاور اختصاصی‌اش دارد.
- در کیهان، مشاور هر رشته (روانشناسی-مشاوره)، الزاماً رتبه برتر همان رشته است و بر آن آزمون کاملاً مسلط است.
- روش‌های برنامه‌ریزی و مشاوره کیهان، از یافته‌های علمی و تجربی استخراج می‌شود و سپس در دپارتمان مشاوران تصویب می‌شود. اینجا از آزمون و خطا خبری نیست.
- کیهان از حضور چندین مشاور تخصصی (رتبه‌های برتر) بهره می‌برد که این قدرت انتخاب دانشجو را بالا می‌برد.
- کیهان برای داوطلبان کنکور پیش رو، دو طرح ویژه متفاوت با شرایط متفاوت ارائه کرده است.
- تمام جلسات مشاوره کیهان تحت نظارت مشاوران ارشد کیهان (آقایان فلاح و نیک منش) برگزار می‌شود.
- امکان داشتن ماهانه یک جلسه مشاوره (در طرح VIP) در زمینه مدیریت فردی، انگیزه، استرس و ... با مشاوران ارشد کیهان فراهم است.
- هزینه جلسات مشاوره در کیهان، مطابق نرخ مصوب عمومی است.

مروری کلی بر عوامل موفقیت در کنکور ارشد و دکتری روان‌شناسی

از نگاه رتبه‌های برتر کنکور، مشاوران کیهان

۱. هدف: تجربه ما نشان داده داوطلبانی که اهداف مشخص و محکمی ندارند، معمولاً در دنبال کردن آنها دچار مشکل شده و گاهی حتی به خط پایان نیز نمی‌رسند. پس پیشنهاد می‌کنیم اول از همه هدف‌تان را روشن کنید. چرا می‌خواهید ارشد روان‌شناسی شرکت کنید؟ چه رتبه‌ای را در این کنکور دنبال می‌کنید و چرا؟ حتماً می‌دانید که هدف باید SMART باشد. پس برای ۵ سال و یک سال آینده‌تان هدف‌گذاری SMART کنید. هدف‌گذاری SMART یعنی هدف‌گذاری که مشخص (Specific)، قابل اندازه‌گیری (Measurable)، قابل دستیابی (Attainable)، واقع بینانه (Realistic) و دارای محدوده زمانی مشخص (Time-bounded) باشد. در این راه یک دفتر برنامه‌ریزی + یک مشاور آگاه و متخصص می‌تواند به شما کمک زیادی در هدف‌گذاری صحیح ارائه دهد.
۲. برنامه‌ریزی: برای رسیدن به هدف‌تان برنامه‌ریزی کنید. یک برنامه‌ریزی صحیح نه خیلی سنگین است که زود شما را خسته کند، نه خیلی سبک که شما را به هدف‌تان نرساند. بدانید از کجا باید شروع کنید. با کدام کتاب‌ها، کلاً چه منابعی را می‌خواهید مطالعه کنید، آماده خلاصه برداری هستید؟ یا می‌خواهید از خلاصه دیگران استفاده کنید؟ کدام خلاصه بیشتر جواب داده و به نسبت هزینه‌ای که می‌کنید، منفعت بیشتری را برای شما می‌آورد؟ اینجا از یک کاربلد، کسی که تازه در کنکور رشته شما شرکت کرده (کنکور سراسری ارشد روان‌شناسی بالینی یا عمومی) و رتبه عالی هم کسب کرده (زیر ۵۰)، اطلاعات لازم را بگیرید. ببینید می‌خواهید اول کدام درس‌ها را در چه بازه زمانی جمع کنید و بعد کدام درس‌ها را. زمان مناسب برای شروع تست‌زنی چه موقع است؟ از چه ابزارهای دیگری می‌خواهید استفاده کنید و ابتدا مسیر رسیدن به هدف را به اندازه کافی برای خود روشن کنید. طرح‌های مشاوره‌ای مختلف کیهان را نیز مد نظرتان داشته باشید.
۳. آمادگی ذهنی: حالا که وقت عمل کردن فرا رسیده، ذهنتان را از همه شکست‌ها و تلخی‌های گذشته رها کنید. نگرانی‌ها را دور بریزید و فقط به هدف‌تان و میزان تلاشی که برای عملی کردن برنامه‌تان به نحو احسن، لازم دارید فکر کنید. به این‌که موفقیت در این پروژه (کنکور کارشناسی ارشد یا دکتری) چه تأثیرات مثبتی در زندگی‌تان دارد و سایر نکات مثبت فکر کنید.
۴. ابزارهای کل‌آمد: منظور، داشتن یک سری ابزار برای مقابله با خستگی، ناامیدی، و سایر موانع بیرونی و درونی برای رسیدن به هدف‌تان است. روش مطالعه صحیح را بدانید (در انتهای جزوات مطرح شده و در صورت نیاز مشاوران نیز به شما آموزش می‌دهند). با روش‌های مدیریت استرس و تمرکز آشنا باشید. بدانید چه زمان باید مرور کنید تا مطالب از ذهنتان نرود.
۵. اطلاعات منسجم: رشته ما منابع زیادی دارد. در صورتی که از همین مجموعه جزوات کیهان استفاده می‌کنید، هیچ جای نگرانی نیست. اما باز جهت تأکید عرض می‌کنیم که از مطالعه منابع پراکنده پرهیز کنید. مطالعه منسجم یکی دو منبع خیلی بهتر از مطالعه پراکنده ۶-۷ منبع است. به مسیرتان اعتماد کنید.
۶. نظرت و ارزیابی: مدام خودتان، منابع‌تان و دانشی را که اندوخته‌اید، بررسی و ارزیابی کنید. ببینید در جهت درستی حرکت می‌کنید؟ یا نیاز به تغییر روش کار در برخی موارد دارید؟ در صورت نیاز، برای این کار از یک راه‌بلد کمک بگیرید.
۷. اعتماد به خود و توکل به نیروی برتر: سخت تلاش کنید و نتیجه را به گرداننده روزگار واگذار کنید. یادتان باشد که این عالم طراحی عادلانه دارد، پس مطمئن باشید زحمت هیچ داوطلب کوشایی بی‌نتیجه نخواهد ماند.

فهرست

موضوع	صفحه
بخش اول: تحول انسان در گستره‌ی عمر.....	۳
فصل اول: تاریخچه و پایه‌های شکل‌گیری روان‌شناسی علمی.....	۴
فصل دوم: تعاریف و روش تحقیق.....	۷
فصل سوم: نظریه‌ها، مراحل و راهبردهای پژوهشی.....	۱۰
فصل چهارم: مبانی زیستی و محیطی.....	۱۴
فصل پنجم: رشد پیش از تولد، تولد و نوزادی.....	۱۸
فصل ششم: رشد در نوباوگی و نوپایی (کودکی اول).....	۲۲
فصل هفتم: رشد در اواسط کودکی (کودکی دوم).....	۲۹
فصل هشتم: رشد در اواخر کودکی (کودکی سوم).....	۳۵
فصل نهم: رشد در نوجوانی.....	۴۱
فصل دهم: رشد در اوایل بزرگسالی (جوانی).....	۴۵
فصل یازدهم: رشد در میانسالی.....	۴۹
فصل دوازدهم: رشد در اواخر بزرگسالی (پیری).....	۵۴
فصل سیزدهم: مرگ، مردن و داغ‌دیدگی.....	۵۹
فصل چهاردهم: نظریه زیست بوم‌شناختی برونفن برنر.....	۶۲
فصل پانزدهم: روان‌شناسی انسان‌گرا و نظریه رشد.....	۶۵
فصل شانزدهم: پردازش اطلاعات و نظریه ارتباط (یا اطلاع).....	۶۶
فصل هفدهم: نظام روان‌تحلیل‌گری و نظریه فروید.....	۶۹
فصل هجدهم: نظریه رشدی-شناختی پیاژه و نظریه شناختی برونر.....	۷۶
فصل نوزدهم: مراحل رشد اخلاقی و نظریات کلبرگ و گیلیگان.....	۹۸
فصل بیستم: نظریه روانی-اجتماعی اریکسون.....	۱۰۴
فصل بیست و یکم: نظریه ارگانیسمی و تطبیقی ورنر.....	۱۱۶
فصل بیست و دوم: نظریه‌های یادگیری اجتماعی بندورا.....	۱۲۰
فصل بیست و سوم: نظریه تفرد - جدایی ماهر (مارگارت ماهر).....	۱۲۶
فصل بیست و چهارم: آنا فروید.....	۱۳۲
فصل بیست و پنجم: نظریه یادگیری و شرطی‌سازی؛ پاولف، واتسون و اسکینر.....	۱۳۵
فصل بیست و ششم: نظریه جان دیویی و نظریه اجتماعی - فرهنگی ویکوتسکی.....	۱۳۸

فصل بیست و هفتم: نظریه زیستی گزل (نظام تحولی گزل).....	۱۴۴
فصل بیست و هشتم: نظام والن.....	۱۴۹
فصل بیست و نهم: نظریه‌های کردارشناسی: داروین، لورنز و تینبرگن، بولبی و اینزورث.....	۱۵۴
فصل سی‌ام: فلسفه تربیتی مونتسوری.....	۱۶۵
فصل سی و یکم: فراگیری زبان و نظریه رشد زبان چامسکی.....	۱۶۸
فصل سی و دوم: نظریه لئون تی‌یف.....	۱۷۲
فصل سی و سوم: نظام روان تحلیل‌گری اشیپتزر و نظریه بوهرلر.....	۱۷۷
فصل سی و چهارم: نظریه ویلیام دیمون – دانیل هارت.....	۱۸۱
فصل سی و پنجم: نظریه ملانی کلاین.....	۱۸۴
فصل سی و ششم: نظریه هارتمن.....	۱۸۸
فصل سی و هفتم: شاختل و تجربه‌های دوران کودکی.....	۱۹۱
فصل سی و هشتم: مطالعه روان تحلیلی بتلهایم در مورد درخودماندگی (اوتیسم).....	۱۹۳
فصل سی و نهم: ملاک‌های بازی.....	۱۹۴
فصل چهل‌ام: تقلید.....	۱۹۶
فصل چهل و یکم: جیمز مارسیا.....	۱۹۷
فصل چهل و دوم: نظریه لوینسون و ویلانت.....	۱۹۹
فصل چهل و سوم: نظریه بوهرلر درباره‌ی گسترده‌ی چرخه‌ها و نظام‌ها.....	۲۰۲
فصل چهل و چهارم: نظریه یونگ در مورد دوران بزرگسالی.....	۲۰۳
سوالات درس روان‌شناسی رشد در کنکور ۱۴۰۱.....	۲۰۶
پاسخ سوالات درس روان‌شناسی رشد در کنکور ۱۴۰۱.....	۲۰۷
منابع.....	۲۰۸
منابع بیشتر برای رسیدن به حداکثر تسلط.....	۲۰۹

بخش اول: تحول انسان در گستره‌ی عمر

این بخش به نسبت بخش دوم اهمیت کمتری در کنکور کارشناسی ارشد و دکتری روان‌شناسی دارد

به نکات مشاوران در کیهان توجه لازم را داشته باشید

موفق باشید

فصل ششم: رشد در نوباوگی و نوپایی (کودکی اول)

- ✓ کودکی
- ✓ تعریف کودکی اول
- ✓ تحولات مغز نوزاد
- ✓ سوء تغذیه
- ✓ سلامت هیجانی
- ✓ توانایی‌های یادگیری
- ✓ رشد حرکتی
- ✓ رشد ادراکی
- ✓ ادراک چند وجهی
- ✓ تفاوت‌های فردی در رشد ذهنی اولیه
- ✓ رشد زبان
- ✓ هیجان‌ها در نوباوگی و نوپایی
- ✓ خلق و خو- واکنش‌پذیری- خودگردانی
- ✓ سایر نکات

کودکی

می‌توان کودکی را به ۳ دوره تقسیم کرد که عبارتند از:

- ۱- کودکی اول یا کودکی نخست که از تولد تا ۲ سالگی است (نوزادی، شیرخوارگی و نوپایی).
- ۲- کودکی دوم یا کودکی میانه که از ۲ تا ۷ سالگی است.
- ۳- کودکی سوم یا کودکی پایانی که از ۷ تا ۱۱-۱۲ سالگی است.

کودکی اول (نوزادی، شیرخوارگی و نوپایی)

به بخشی از کودکی اطلاق می‌گردد که از تولد تا زبان باز کردن ادامه دارد، این دوره را می‌توان دوره پیش‌کلامی یا حسی - حرکتی نامید. نوزاد مجهز به رفلکس‌های ابتدایی است که همه این‌ها در طول سال اول زندگی از بین می‌روند.

در این دوره دو نوع الگوی رشد وجود دارد:

- ۱- گرایش سری - پایی: در طول دوره پیش از تولد سر از قسمت پایین تر بدن سریع تر رشد می‌کند و بعد از تولد کم‌کم بدن به تعادل می‌رسد.
 - ۲- گرایش مرکزی - پیرامونی: رشد از مرکز بدن به سمت بیرون پیش می‌رود. پیش از تولد ابتدا سر، سینه و بالا تنه و بعد دست‌ها و پاها رشد می‌کنند.
- رشد جسمانی:** از لحاظ رشد جسمانی می‌توان گفت که تغییرات قد و وزن در ۲ سال اول زندگی سریع هستند. افزایش چربی که در حدود ۹ ماهگی به اوج می‌رسد به بچه کمک می‌کند تا دمای مناسب بدن را حفظ کند. نوباوگان و کودکان نوپا به جای افزایش منظم و کسب یکنواخت وزن، به صورت جهش‌های کوچک رشد می‌کنند.

تحولات مغز نوزاد

مغز در اوایل رشد از سایر اندام‌های بدن سریع‌تر رشد می‌کند و هنگام تولد، مغز از هر ساختار جسمانی دیگر به اندازه بزرگسالی خود نزدیک‌تر است. مغز انسان ۱۰۰ تا ۲۰۰ میلیارد نورون یا سلول عصبی دارد. نورون‌ها از این نظر که محکم به هم نجسیده‌اند با دیگر سلول‌های بدن متفاوت‌اند. هنگامی که نورون‌ها اتصالات برقرار می‌کنند، تحریک برای بقای آن‌ها حیاتی می‌شود. نورون‌هایی که به اندازه کافی تحریک نمی‌شوند در جریان فرآیند کاهش سیناپسی، سیناپس‌های خود را از دست می‌دهند. در این فرآیند نورون‌هایی که فعلاً ضروری نیستند به حالت غیر متعمد برمی‌گرداند تا در آینده به رشد کمک کنند. ۹ ماه پس از تولد، وزن مغز به ۵۰ درصد وزن خودش در بزرگسالی می‌رسد و در دو سالگی به ۷۵ درصد آن می‌رسد. مناطق مغزی که دوره رشد بسیار طولانی دارند، قطعه‌های پیشانی هستند که مسئولیت تفکر را بر عهده دارند؛ مخصوصاً هشیاری، بازداری تکانه‌ها، ادغام کردن اطلاعات و برنامه‌ریزی رفتار.

دلیل افزایش چشمگیر اندازه مغز در طول ۲ سال اول چیست؟ تقریباً نیمی از حجم مغز از سلول‌های گلیال تشکیل شده که مسئول میلین‌دار کردن هستند (یعنی پوشاندن رشته‌های عصبی با غلاف چربی عایق کننده = میلین) که تأثیر انتقال پیام را بیشتر می‌کند. افزایش چشمگیر رشته‌های عصبی و میلین‌دار شدن، مسبب رشد سریع اندازه کلی مغز است. در تعدادی از نوزادان، مراکز مغز که ضربان قلب و تنفس را کنترل می‌کنند، کمتر از حد بهنجار کامل هستند. در نتیجه تعدادی از نوزادان بر اثر خفگی و معمولاً در خواب می‌میرند که احتمال آن تا ۴ ماهگی زیاد است و در ۶ ماهگی به ندرت روی می‌دهد.

- **قشر مخ:** قشر مخ بزرگترین و پیچیده‌ترین ساختار مغز است (۸۵٪ مغز)، بیشترین تعداد نورون‌ها و سیناپس‌ها را در بردارد و مسئول هوش منحصربه‌فرد گونه ماست.
- **جانبی شدن (lateralization):** تخصصی شدن دو نیمکره، جانبی شدن نامیده می‌شود. عمدتاً نیمکره چپ مسئول توانایی‌های کلامی و هیجانی مثبت و نیمکره راست مسئول توانایی‌های فضایی و هیجان‌های منفی است.
- در قشر مخی که بسیار انعطاف‌پذیر است، مناطق متعدد هنوز وظایف خاصی را بر عهده ندارند و در نتیجه قشر مخ توانایی زیادی برای یادگیری دارد. به علاوه اگر قسمتی از مغز آسیب ببیند، قسمت‌های دیگر وظایف آن را بر عهده می‌گیرند. اما بعد اینکه نیمکره‌ها جانبی شدند، آسیب به منطقه خاص به معنی آن است که توانایی‌هایی را که آن منطقه کنترل می‌کند، قشر مخ دیگر نمی‌تواند به میزان گذشته بهبود دهد. با اینکه قشر مخ از همان ابتدا برای تخصصی شدن نیمکره‌ها برنامه‌ریزی شده است، تجربه به مقدار زیاد بر سرعت و موفقیت ساختار پیش‌رونده آن تأثیر می‌گذارد.
- تحریک مغز در مدتی که به سرعت رشد می‌کند ضروری است. تحقیقات میدانی نشان می‌دهند که محرومیت حسی و شدید، به صدمه مغزی دائمی و از دست رفتن وظایف آن منجر می‌شود. یافته‌های تحقیقات، وجود دوره‌های حساس در رشد مغز را تأیید می‌کنند.
- **دو نوع رشد مغز:** به صورت کلی رشد مغز را می‌توان به دو بخش تقسیم کرد:
 - ۱- **رشد مغز منتظر تجربه:** در نتیجه تکامل، مغز کودکان خردسال منتظر رو به رو شدن با تجارب است و در صورت رو به رو شدن به طور طبیعی رشد می‌کند.
 - ۲- **رشد مغز وابسته به تجربه:** در نتیجه تجربه یادگیری خاص، رشد بیشتر و اصلاح ساختارهای تثبیت شده در مغز اتفاق می‌افتد.
- **تأثیر محیط:** علاوه بر محیط‌های محروم، محیط‌هایی که با انتظارات فراتر از توانایی‌های جاری کودک، به آن‌ها فشار می‌آورند نیز توانایی مغز را تحلیل می‌برند. این مسئله باعث کناره‌گیری آن‌ها شده و از این رو علاقه آن‌ها را به یادگیری تعدیل می‌کند و شرایطی بسیار شبیه محرومیت از تحریک به وجود می‌آورد.

سوء تغذیه

- در کشورهای در حال توسعه و مناطق جنگ‌زده که منابع غذایی محدود است، سوء تغذیه شایع است. ۲ تا ۷ درصد کودکانی که شدیداً به سوء تغذیه مبتلا هستند از دو بیماری غذایی رنج می‌برند:
- ۱- **ماراسموس:** حالت بی رمقی بدن که رژیم غذایی فاقد مواد ضروری آن را ایجاد می‌کند. در صورتی که در سال اول زندگی مادر نتواند شیر کافی به بچه بدهد و شیر خشک هم نباشد، پدیدار می‌شود. بچه گرسنه، لاغر می‌شود و در معرض خطر مرگ قرار می‌گیرد.
 - ۲- **کواشیورکور:** غذای نامتعادل با پروتئین بسیار کم آن را ایجاد می‌کند. این بیماری معمولاً بعد از شیر گرفتن بین ۱ تا ۳ سالگی ظاهر می‌شود.

سلامت هیجانی

امکان دارد که محبت و تحریک را برای رشد جسمانی سالم ضروری ندانیم ولی آن‌ها به اندازه غذا حیاتی هستند. ناتوانی در رشد کردن غیرارگانیک، نوعی اختلال رشد ناشی از فقدان محبت والدین است که معمولاً در ۱۸ ماهگی ظاهر می‌شود. بچه تمام علائم ماراسموس را نشان می‌دهد و گوشه‌گیر و بی‌تفاوت است، اما هیچ علت ارگانیک (زیستی) برای ناتوانی در رشد او یافت نمی‌شود.

توانایی‌های یادگیری

نوبل‌وگان توانایی دو نوع یادگیری را دارند: شرطی‌سازی کلاسیک و شرطی‌سازی کنشگر.

۱. **کلاسیک:** در صورتی که تداعی بین دو محرک ارزش بقاء داشته باشد، کودکان بسیار راحت به صورت کلاسیک شرطی می‌شوند. در مقابل بعضی پاسخ‌ها مانند استرس را خیلی سخت می‌توان در کودکان خردسال به صورت کلاسیک شرطی کرد. تا زمانی که نوزادان برای گریختن از رویدادهای ناخوشایند مهارت‌های حرکتی را پرورش نداده باشند، به تشکیل دادن این تداعی‌ها نیاز زیستی ندارند. شرطی‌سازی کلاسیک ترس، قبل از ۸ تا ۱۲ ماهگی دشوار است. اما بعد از ۶ ماهگی ترس به راحتی شرطی می‌شود.
۲. **شرطی سازی کنشگر:** در شرطی‌سازی کنشگر؛ کودکان بر محیط، عمل یا کنش می‌کنند و محرک‌هایی که بعد از رفتار آن‌ها روی می‌دهد، احتمال وقوع دوباره آن رفتار را تغییر می‌دهد. شرطی‌سازی کنشگر نوبل‌وگان را قادر می‌سازد تا اطراف خود را کاوش و کنترل کنند.
- **تنبيه:** حذف محرکی خوشایند یا ارائه محرکی ناخوشایند برای کاهش دادن پاسخ، تنبيه نامیده می‌شود.
- **خوگیری:** کاهش تدریجی در نیرومندی پاسخ به علت تحریک مکرر آن را خوگیری می‌گویند. وقتی خوگیری روی می‌دهد، محرکی تازه باعث می‌شود که مجدداً تأثیرپذیری به سطح بالا برگردد، افزایشی که بازگشت نام دارد. پژوهشگرانی که آگاهی نوبل‌وگان از دنیا را بررسی می‌کنند، بیش از هر توانایی دیگر به خوگیری و برگشت اتکاء می‌کنند. برگشت به محرکی جدید یا ترجیح دادن تازگی، حافظه نزدیک کودکان را ارزیابی می‌کند. با گذشت زمان کودکان از ترجیح دادن تازگی به ترجیح آشنایی

جابه‌جا می‌شوند. یعنی آن‌ها به جای برگشت به محرکی تازه، به محرک آشنا برگشت می‌کنند. محققان می‌توانند با تمرکز کردن روی این جابه‌جایی، از خوگیری برای ارزیابی حافظه دور استفاده کنند.

• **تقلید:** نوزادان با توانایی ابتدایی یادگیری از طریق تقلید به دنیا می‌آیند. دانشمندان سلول‌های تخصصی به نام نورون‌های آینه‌ای را در چند منطقه از قشر مخ پرمات‌ها شناسایی کرده‌اند که زیربنای این توانایی‌ها هستند. این نورون‌ها ما را قادر می‌سازند درحالی‌که رفتار دیگران را مشاهده می‌کنیم، آن رفتار را در مغز خود تحریک کنیم. تصور می‌شود که نورون‌های آینه‌ای مبنای زیستی توانایی‌های اجتماعی مرتبط و پیچیده از جمله تقلید هستند (نوزادان از توانایی ابتدایی برای تقلید کردن جلوه‌های صورت و حالت‌های بدن بزرگسالان برخوردارند).

رشد حرکتی

پیشرفت‌های حرکتی کودکان تأثیر نیرومندی بر روابط اجتماعی آن‌ها دارد. مهارت‌های حرکتی، توانایی‌های اجتماعی، شناخت و زبان با هم رشد کرده و به یکدیگر کمک می‌کنند.

• **توالی رشد حرکتی:** رشد حرکتی درست به کنترل بر اعمالی مثل سینه‌خیز رفتن، ایستادن و راه رفتن اشاره دارد که به کودکان کمک می‌کند در محیط گردش کنند. رشد حرکتی ظریف با حرکات کوچک‌تر مانند دسترسی و چنگ زدن ارتباط دارد.

• **نظریه سیستم‌های پویای رشد حرکتی:** طبق نظریه سیستم‌های پویای رشد حرکتی، تسلط یافتن بر مهارت‌های حرکتی مستلزم فراگیری سیستم‌های عمل است که به طور فزاینده‌ای پیچیده‌تر می‌شوند. وقتی که مهارت‌های حرکتی به صورت یک سیستم عمل می‌کنند، توانایی‌های جداگانه باهم آمیخته می‌شوند و هر یک برای به وجود آوردن روش‌های مؤثرتر کاوش کردن و کنترل محیط، با توانایی‌های دیگر همکاری می‌کنند.

• هر مهارت تازه محصول مشترک چهار عامل است: (۱) رشد دستگاه عصبی مرکزی (۲) توانایی حرکتی بدن (۳) هدفی که کودک در ذهن دارد (۴) حمایت‌های محیط از آن مهارت.

• **دسترسی:** از بین تمام مهارت‌های حرکتی، دسترسی بیشترین نقش را در رشد شناختی کودک ایفا می‌کند. زیرا دریچه کاملاً تازه‌ای را به کاویدن محیط می‌گشاید؛ مانند چنگ زدن، سر و ته کردن و گرفتن و رها کردن اشیاء.

رشد ادراکی

• **تفاوت احساس و ادراک:** احساس به فرآیند نسبتاً منفعلی اشاره دارد، در حالی که ادراک فعال است. وقتی درک می‌کنیم، آنچه را می‌بینیم سازمان‌دهی و تعبیر می‌کنیم.

• **تیزی بینایی (ظرافت تشخیصی):** در طول سال اول بهبود می‌یابد و در ۶ ماهگی به سطح بزرگسالی یعنی ۲۰/۲۰ می‌رسد.

• **ادراک عمق:** توانایی قضاوت کردن درباره فاصله اشیاء از یکدیگر و از خودمان است. ادراک عمق برای طرح و ترکیب کردن محیط و برای هدایت کردن فعالیت حرکتی اهمیت دارد (ادراک عمق به کودک کمک می‌کند به وسایل برخورد نکند و یا از پله‌ها نیفتد). آزمایش‌های مربوط به پرتگاه دیداری در تحقیقات اولیه ادراک عمق مورد استفاده قرار گرفتند. حرکت اولین نشانه عمق است که بچه‌ها نسبت به آن حساس هستند. نشانه‌های عمق دو چشمی به این علت ایجاد می‌شوند که دو چشم ما دید اندکی متفاوت از میدان بینایی دارند. مغز این دو تصویر را ترکیب می‌کند و ادراک عمق را به بار می‌آورد. کودکانی که تجربه بیشتری در سینه‌خیز رفتن دارند (صرف نظر از زمان شروع سینه خیز رفتن)، به احتمال بیشتری از قسمت عمیق پرتگاه دیداری رد نمی‌شوند.

• **ادراک طرح و صورت:** نوزادان نگاه کردن به محرک‌های طرح‌دار را به محرک‌های ساده ترجیح می‌دهند (مثلاً نقاشی صورت انسان). هنگامی که نوباوگان بزرگتر می‌شوند، طرح‌های پیچیده‌تر را ترجیح می‌دهند. **حساسیت نسبت به تضاد** این ترجیحات اولیه را توضیح می‌دهد. تضاد به تفاوت در مقدار نور بین مناطق مجاور در یک طرح اشاره دارد. کودکان طرحی را که تضاد بیشتری دارد ترجیح می‌دهند.

ادراک چندوجهی

در ادراک چندوجهی ما به جریان اطلاعات بینایی، شنوایی، لامسه، بویایی و چشایی با درک کردن اشیاء و رویدادها به صورت کل‌های یکپارچه معنی می‌دهیم.

• **نظریه تمایز گیبسون:** کودکان به طور فعال ویژگی‌های تغییرناپذیر محیط را در دنیای ادراکی دائماً در حال تغییر، جستجو می‌کنند؛ ویژگی‌هایی که ثابت می‌مانند. گیبسون نظریه خود را به این علت متمایز می‌نامد که نوباوگان به مرور زمان ویژگی‌های ظریف‌تری در محرک تشخیص می‌دهند. یک راه برای آگاهی یافتن از رشد ادراکی این است که آن را به صورت گرایش فطری به جستجو کردن نظم و ثبات در نظر بگیریم، توانایی که با افزایش سن بیشتر می‌شود.

تفاوت‌های فردی در رشد ذهنی اوليه

- **مقياس‌های بيلی برای رشد کودکان:** یکی از آزمون‌های مورد استفاده برای هوش کودکان نوپا، مقياس‌های بيلی برای رشد کودکان است. اين آزمون برای کودکان ۱ تا ۳/۵ ماهه مناسب است. جديدترين و پراست اين آزمون (بيلی III) سه خرده مقياس اصلی دارد: (۱) مقياس شناختی (۲) مقياس زبان (۳) مقياس حرکتی. به علاوه دو مقياس دارد که به گزارش والدين متکی هستند: (۴) مقياس اجتماعی (۵) مقياس رفتاری سازگارانه.
- **رشدبهر:** چون نمرات آزمون نوباوگان، همزمان ابعاد هوش در سنین بالاتر را از يابی نمی‌کنند، از روی احتياط به جای هوشبهر، رشدبهر (DQ) ناميده می‌شوند (developmental quotient).
- **توجه مشترک:** در حدود ۴ ماهگی، نوباوگان توجه مشترک را نشان می‌دهند. به اين صورت که به همان سمتی که بزرگسالان نگاه می‌کنند خيره می‌شوند.

رشد زبان

- هنگامی که ادراک و شناخت در طول نوباوگی بهبود می‌یابند، زمینه را برای پیشرفت خارق‌العاده انسان؛ يعنی زبان آماده می‌کنند. در تمام سنین درک زودتر از تولید رشد می‌کند. در نتیجه کودکان در تولید زبان خیلی بیشتر از درک زبان، کلمات را بيش گسترانی می‌کنند. کودک ۲ ساله که کامیون‌ها، قطارها و دوچرخه‌ها را ماشین می‌نامد، وقتی که نام اين وسایل نقلیه برده می‌شود، بدون اشتباه به آن‌ها اشاره یا نگاه می‌کند.
- **کم‌گسترانی مصداق:** هنگامی که کودکان نوپا کلمات را یاد می‌گیرند، گاهی آن‌ها را خیلی محدود به کار می‌برند، خطایی که کم‌گسترانی مصداق نام دارد.
 - **بیش‌گسترانی مصداق:** به کار بردن یک کلمه در مورد مجموعه گسترده‌تری از اشیا که با آن‌ها متناسب نیستند. بيش گسترانی‌ها ویژگی دیگر مهم رشد زبان را نشان می‌دهند؛ تمایز بين تولید زبان (کلماتی که کودکان به کار می‌برند) و درک زبان (کلماتی که آن‌ها درک می‌کنند).
 - **سبک‌های زبان‌آموزی:** کودکان خردسال از سبک زبان‌آموزی منحصربه‌فردی برخوردارند:
 - ۱- سبک اشارتگر: واژگان آن‌ها عمدتاً از کلماتی که به اشياء اشاره دارند تشکیل می‌شود.
 - ۲- سبک بیانگر: آن‌ها در مقایسه با کودکانی که سبک اشارتگر دارند ضمائر و قواعد اجتماعی بیشتری تولید می‌کنند: "این کار را نکن".
 واژگان کودکانی که از سبک اشارتگر استفاده می‌کنند سریع‌تر رشد می‌کند، زیرا تمام زبان‌ها برای اشياء بیشتر از عبارت‌های اجتماعی اسم دارند.

هیجان‌ها در نوباوگی و نوپایی

- افراد تمام نقاط دنیا عکس جلوه‌های مختلف را به صورت مشابه به هیجان‌ها ربط می‌دهند. اين یافته‌ها نشان می‌دهد که جلوه‌های هیجانی، علایم اجتماعی فطری هستند. **هیجان‌های اصلی** که شامل شادی، علاقه، تعجب، ترس، خشم، غم، و نفرت هستند، در تمام انسان‌ها همگانی هستند، تاریخ تکاملی برای کمک به بقا دارند و می‌توان آن‌ها را مستقیماً از جلوه‌های صورت استنباط کرد. در آغاز نوباوگان هیجان‌های دیگران را از طریق فرایند نسبتاً خودکار سرایت هیجانی تشخیص می‌دهند؛ درست به همان صورتی که وقتی احساس می‌کنیم دیگران خوشحال یا غمگین هستند، ما نیز دستخوش همین هیجان‌ها می‌شویم. در حدود ۵ ماهگی نوباوگان جلوه‌های صورت را به شکل طرح‌های سازمان‌یافته درک می‌کنند و می‌توانند هیجان خود را با چهره مناسب فردی که صحبت می‌کند هماهنگ کنند. بين ۲ تا ۳ ماهگی (۶ تا ۱۰ هفتگی) چهره انسان لبخند عمیقی به نام لبخند اجتماعی را برانگیخته می‌کند.
- **خشم و غم:** گرچه در نوباوگان ابراز غم کمتر از خشم شایع است، اما در صورتی که ارتباط مراقبت کننده با کودک به طور جدی مختل شده باشد، غم در آن‌ها رایج است. وضعیتی که به تمام جنبه‌های رشد صدمه می‌زند.
 - **ترس:** ترس مانند خشم در طول نیمه دوم سال اول پدیدار می‌شود. رایج‌ترین جلوه ترس، ترس از بزرگسالان غریبه است، پاسخی که اضطراب غریبه نامیده می‌شود. هنگامی که ترس ایجاد می‌شود، بچه‌ها از مراقبت کنندگان آشنا به عنوان تکیه گاه امن برای کاوش کردن محیط و بعد روی آوردن به آن‌ها برای حمایت عاطفی استفاده می‌کنند. رشد شناختی به کودکان نوپا امکان می‌دهد تا افراد و موقعیت‌های تهدیدکننده را از آن‌هایی که تهدید کننده نیستند، تشخیص دهند. اضطراب غریبه و ترس‌های دیگر در ۲ سال اول کاهش می‌یابند.
 - **هیجان‌های خودآگاه:** انسان‌ها غیر از هیجان‌های اصلی، از یک رشته احساس‌های سطح بالا؛ از جمله احساس گناه، شرم، خجالت، حسادت و غرور نیز برخوردارند. این‌ها هیجان‌های خودآگاه نامیده می‌شوند، زیرا هر یک وارد شدن صدمه به خودپنداره یا تقویت آن را شامل می‌شوند. هیجان‌های خودآگاه در نیمه دوم سال دوم نمایان می‌شوند؛ يعنی زمانی که کودکان ۱۸ تا ۲۴ ماهه از خود به عنوان فردی مجزا و منحصربه‌فرد کاملاً آگاه می‌شوند. حسادت در ۳ سالگی پدیدار می‌شود. هیجان‌های خودآگاه غیر از خودآگاهی به عنصر دیگری نیاز دارند: آموزش بزرگسالان درمورد اینکه چه موقعی بچه باید احساس شرمندگی، غرور یا گناه کند. در مورد رشد هیجانی و اجتماعی در این دوره آمیگدال، هیپوتالاموس، سیتوم و دستگاه عصبی خودکار از لحاظ عواطف اهمیت حیاتی دارند. سه نظام مهم روان‌شناختی که در دوران شیرخوارگی رشد می‌کند: (۱) طرح‌واره‌های ادراکی (۲) پاسخ‌های شرطی شده (۳) واکنش‌های عاطفی و رفتار همراه آن.
 - **حالات عاطفی کودکان ۳-۴ ماهه شامل موارد زیر است:**

۱- غافلگیری در هنگام پاسخ به امور غیر منتظره.

۲- ناراحتی در پاسخ به امور غیر منتظره.

۳- آرام گرفتن در نتیجه ارضا شدن.

۴- نشان دادن هیجان به هنگام جذب یک واقعه.

- **ارجاع اجتماعی:** بعد از اینکه این آگاهی‌ها صورت گرفت، نوباوگان به ارجاع اجتماعی می‌پردازند و به طور فعال از فردی قابل اعتماد در موقعیتی نامطمئن، اطلاعات هیجانی می‌خواهند. ارجاع اجتماعی به کودکان نوپا امکان می‌دهد تا ارزیابی‌های خود را از رویدادها، با ارزیابی‌های دیگران مقایسه کنند.
- **خودگردانی هیجانی:** خودگردانی هیجانی راهبردهایی است که از آن‌ها برای تنظیم کردن حالات هیجانی خود جهت رسیدن به هدف‌های خود استفاده می‌کنیم. نوباوگان در ماه‌های اول زندگی، توانایی محدودی برای تنظیم کردن حالت‌های هیجانی خود دارند. رشد سریع قطعه‌های پیشانی قشر مخ، تحمل بچه را برای تحریک افزایش می‌دهد.

خلق و خو - واکنش‌پذیری - خودگردانی

- **خلق و خو:** تفاوت‌های فردی با ثبات در واکنش‌پذیری و خودگردانی که از همان ابتدای زندگی آشکار می‌شود.
- **واکنش‌پذیری:** به سرعت و شدت برانگیختگی هیجانی، توجه، و فعالیت حرکتی اشاره دارد.
- **خودگردانی:** به راهبردهایی اشاره دارد که واکنش‌پذیری را تغییر می‌دهند.
- **خلق و خو:** پیش‌بینی‌های بلند مدت از خلق و خوی اولیه بعد از ۲ سالگی؛ یعنی زمانی که شیوه‌های پاسخ‌دهی بهتر تثبیت شده‌اند، بسیار دقیق‌تر هستند. کودکان ۲ و ۳ سال‌های که خلق و خوی تحریک‌پذیر و منفی دارند و فرزندپروری صبورانه و حمایت‌کننده را تجربه می‌کنند، بهتر می‌توانند واکنش‌پذیری خود را کنترل کنند. آن‌ها در سال‌های پیش‌دستانی به احتمال زیاد، مشکلات کمتری دارند؛ یافته‌ای که نشان می‌دهد فرزندپروری در تغییر دادن صفات و خلق و خوی زیستی نقش مهمی دارد. وراثت در خلق و خو نقش متوسط دارد. به طور متوسط نیمی از تفاوت‌های فردی به تفاوت‌هایی در ساخت ژنتیکی نسبت داده شده‌اند. در مجموع خلق و خو و شخصیت را فقط می‌توان براساس وابستگی متقابل بین عوامل ژنتیکی و محیطی درک کرد.
- **مدل خلق و خوی توماس و چس:** اولین مدل بانفوذ خلق و خو نه بعد توماس و چس بود، که در نهایت از مدل آن‌ها سه تیپ کودک به دست آمد:
 - ۱- **کودک راحت:** در نوباوگی به سرعت با برنامه‌های روزمره (خوابیدن، تغذیه) خو می‌گیرد. این کودکان سرحال هستند و سازگاری سریعی دارند.
 - ۲- **کودک دشوار:** برنامه‌های روزمره نامنظم دارد، تجربیات تازه را به کندی قبول می‌کند و به صورت منفی و شدید واکنش نشان می‌دهد. الگوی دشوار بیشترین توجه را جلب کرد چرا که کودکان را در معرض خطر مشکلات سازگاری قرار می‌دهد.
 - ۳- **کودک کندجوش:** نافع‌ال است، واکنش‌های ملایم و کند دارد، خلق منفی دارد و به کندی با تجربیات تازه سازگار می‌شود.
- **مدل خلق و خوی ماری دوتبارت:** دومین مدل خلق و خو را ماری دوتبارت بیان کرد که ابعاد همپوش توماس و چس و همچنین سایر پژوهشگران را ترکیب می‌کند.
- **کیفیت خوب تطابق:** توماس و چس مدل کیفیت خوب تطابق را مطرح کردند تا شرح دهند چگونه خلق و خو و محیط می‌توانند با هم نتایج مطلوبی به بار آورند. کیفیت خوب تطابق عبارت است از به وجود آوردن محیط‌های فرزندپروری که خلق و خوی هر کودک را تأیید کنند و در عین حال عملکرد سازگارانه‌تری را ترغیب نمایند.
- **خود قطعی:** کودکان بین ۱۸ تا ۳۰ ماهگی هنگامی که خود و دیگران را بر اساس سن، جنسیت، خصوصیات مادی و حتی خوبی در برابر بدی طبقه‌بندی می‌کنند، خود قطعی (categorical self) را پرورش می‌دهند. کودکان نوپا از آگاهی محدودی که از این طبقات اجتماعی دارند برای سازمان دادن رفتار خودشان استفاده می‌کنند.
- **کنترل خود:** خودآگاهی در کنترل فعال نیز دخالت دارد؛ یعنی اینکه بچه‌ها چقدر می‌توانند تکانه‌ها را بازداري کنند، هیجان منفی را کنترل کرده و به شیوه جامعه‌پسند رفتار کنند. کودکان برای رفتار کردن به صورت کنترل شده باید توانایی تفکر کردن درباره‌ی خودشان به عنوان موجودات مجزا و مستقلی که می‌توانند اعمال خود را هدایت کنند، داشته باشند و باید از توانایی بازنمایی ذهنی و حافظه برای به یاد آوردن دستورات مراقبت‌کننده و به کار بردن آن‌ها در مورد رفتار خودشان برخوردار باشند. بدین ترتیب کودکان برای اولین بار قادر به حفظ قوانین می‌شوند.
- **به تعویق انداختن خشنودی:** منتظر زمان و مکان مناسب ماندن برای انجام دادن عملی وسوسه‌انگیز. کودکانی که در رشد توجه و زبان پیشرفت کرده‌اند بهتر می‌توانند خشنودی را به تعویق اندازند. یافته‌ای که توضیح می‌دهد چرا دخترها معمولاً بیشتر از پسرها می‌توانند خود را کنترل کنند.

سایر نکات

- یک ماه اول زندگی مرحله نوزادی نام دارد. مرحله نوزادی که از زمان تولد تا یک ماه اول زندگی در نظر گرفته شده است، معرف گذار از زندگی درون‌رحمی به زندگی برون از رحم است.
- ثبات خلق و خو به طوری کلی کم تا متوسط است.

- مطالعه "خوگیری" برای بررسی حافظه بلند مدت انجام شد. مطالعه "برگشت به محرک تازه" برای بررسی حافظه کوتاه مدت انجام شد.
- اظهار تعجب و ناراحتی در ۴ ماهگی، ترس و خشم در ۵-۷ ماهگی، شرم و خجالت در ۶-۸ ماهگی و احساس شرم و گناه در اولین سال زندگی ظاهر می‌شوند.
- کودک بعد از یک سالگی کمتر به دستکاری اشیاء می‌پردازد و بیشتر به مشاهده و نامیدن و اشاره کردن تمایل دارد. در سه - چهار ماهگی هیجان‌های خوشایند کودک به صورت شادی، خنده و صداهای مخصوص در مقابل محرک‌های مطبوع دیده می‌شود و اگر کودک را در آغوش بگیرند شادمان و ساکت می‌شود.
- پاسخ عاطفی ترس، گاه به صورت اضطراب کلی و گاه به صورت وحشت از غریبه، ترس از جدا شدن از مادر و ترس از صدای بلند دیده می‌شود که به تدریج از بین می‌رود.
- مادری که شیر می‌دهد کمتر احتمال دارد که حامله شود، پس تغذیه با شیر مادر به افزایش فاصله بین خواهر و برادرها کمک می‌کند. که این عامل مهمی در کاهش دادن مرگ‌های نوباوگی و کودکی در کشورهای بسیار فقیر است.
- سن استخوان بندی بهترین راه برای برآورد کردن پختگی جسمانی کودک است که با توجه گروه قومی و جنسیت تغییر می‌کند.
- هنگامی که کودکان تقریباً ۲۰۰ کلمه را تولید کردند، ترکیب کردن دو کلمه را شروع می‌کنند "برو ماشین"، "شیرینی بیشتر". این اظهارات دو کلمه‌ای گفتار تلگرافی نامیده می‌شوند، زیرا مانند تلگراف، کلمه‌های کوچکتر و کم اهمیت تر را حذف می‌کنند. کودکان به طور متوسط اولین کلمات را در حدود اولین سالگرد تولد خود بیان می‌کنند.
- نوباوگان از توانایی بازشناسی حافظه برخوردارند. آن‌ها در پایان سال اول می‌توانند رویدادهای گذشته را یادآوری کنند.
- نوباوگان در دو ماهگی زمزمه و در حدود ۴ ماهگی غان و غون کردن را آغاز می‌کنند.
- در حدود ۱۰ تا ۱۱ ماهگی، مهارت آن‌ها در برقرار کردن توجه مشترک بهبود می‌یابد.
- گفتگو بین والدین و کودکان نوبا یکی از بهترین پیش‌بینی‌ها برای رشد زبان اولیه و موفقیت تحصیلی در طول سال‌های دبستانی است.
- نوباوگان بعد از تولد احساس می‌کنند که از لحاظ جسمانی از محیط پیرامون خود مجزا هستند؛ مثلاً در پاسخ به تحریک بیرونی (انگشت فرد دیگر)، بازتاب گونه نیرومندتری از تحریک خودشان (تماس دست خود آن‌ها با گونه‌شان) نشان می‌دهند. در واقع توانایی قابل ملاحظه نوزادان در ادراک چندوجهی به پدیدار شدن خودآگاهی کمک می‌کند.
- در حدود ۲ سالگی، تشخیص خود- تشخیص دادن خود به عنوان موجودی که از لحاظ جسمانی منحصربه‌فرد است- در جریان شکل‌گیری است. هنگامی که نوباوگان بر محیط تأثیر می‌گذارند، متوجه تأثیراتی می‌شوند که به آن‌ها کمک می‌کند تا خود، دیگران و اشیاء را متمایز کنند.
- به تلاش‌های مقدماتی برای درک کردن دیدگاه دیگران خودآگاهی گفته می‌شود. خودآگاهی با پدیدار شدن همدلی ارتباط دارد.
- همدلی عبارت است از توانایی درک کردن حالات هیجانی دیگران و احساس کردن با آن‌ها یا پاسخ دادن به صورت هیجانی به شیوه مشابه.

فصل سی و دوم: نظریه لئون تی‌یف (بازتاب‌شناسی تحولی: بازتاب شرطی، یادگیری و هشیاری)

- ✓ تعریف
- ✓ یادگیری یا تصاحب
- ✓ روش
- ✓ پارامترهای تغییر عمل و مراحل فرایند عقلی
- ✓ مفهوم یادگیری
- ✓ انعکاس واقعیت تحت شکل هشیاری
- ✓ ابزار
- ✓ فرآیند درونی شدن
- ✓ منطقی شدن محتوای عمل

لئون تی‌یف

لئون تی‌یف معتقد است که اگر می‌خواهیم یک تصویر کلی درباره یادگیری داشته باشیم باید از کلی‌ترین و عمومی‌ترین مکانیزم آن سخن بگوییم؛ به نظر لئون تی‌یف این مکانیزم همان مکانیزم کلی سازش فردی رفتار است. اعمال انسانی، اعمال عمدی هستند که مستلزم شکل‌گیری جدیدی به صورت پژواک یا بازتابیدگی واقعیت هستند. این بازتاب تحت شکل هشیاری است. بدین ترتیب فکر فنی در یک ساختمان فیزیکی تحقق می‌پذیرد و تصویر شیء با نیت روانی آن در عمل واقعی جلوه‌گر می‌شود. برای آنکه تصاویر، تصورها و افکار بتوانند چنین نقشی را ایفا کنند، لازم است به منزله واقعیتی باشند که انسان بتواند توجه خود را به آنها معطوف سازد، واقعیتی که بتواند عمل وی را هدایت کند. این واقعیت‌ها در عین حال که درونی و شخصی باقی می‌مانند باید پیکر عینی داشته باشند. این پیکر عینی زبان است. رفتار حیوانات تابع دو نوع تجربه است: ۱) تجربه‌ای که در اثر وراثت در پاسخ‌های غیرشرطی تثبیت شده‌اند. این تجربه با توجه به محتوای آن تجربه‌ای نوعی است. ۲) تجربه فردی که در طول زندگی در نتیجه تشکیل بازتاب‌های شرطی به دست آمده‌اند. رفتار انسان نیز مانند حیوانات تابع تجربه اکتسابی در طول زندگی است. ولی رفتار او محدود به تجربه فردی نیست، بلکه شامل تجربه دیگری نیز هست که در حیوانات این ویژگی وجود ندارد.

یادگیری یا تصاحب

انسان، «تجربه انسانی» را تحت شکل رفتار ارثی تثبیت شده به دست نمی‌آورد، بلکه به شکل اکتساب فردی تصاحب می‌کند و صاحب آن می‌شود. یادگیری به معنای کلمه، مستلزم بازتاب واقعیت تحت شکل هشیاری است.

روش

روش لئون تی‌یف، در وهله اول استفاده از روش‌های سنتی روان‌شناسی، یعنی مشاهده و آزمایش و پیامدهای بازتاب‌شناسی در شکل شرطی‌سازی کلاسیک است. همچنین او در بررسی‌های خود به تحلیل‌های تطبیقی یا مقایسه انسان و حیوان نیز متوسل شده است. برای لئون تی‌یف و پاره‌ای دیگر از روان‌شناسان مارکسیست روسی، بافت اجتماعی در پرورش و شکل‌گیری انسان دارای نقش تعیین‌کننده است. پس کودک بنا به جایگاه خود در روابط انسانی تحول می‌یابد. از سوی دیگر انسان باید به تصاحب رفتارهایی نائل آید که فقط شکل تجربه کنونی نیستند، بلکه به منزله تجربه‌های تاریخی - اجتماعی‌اند. در چنین بافتی است که می‌توان شکل‌گیری سازمان روانی انسان را براساس بازسازی فرآیند تصاحب و جایگاه اجتماعی مرتبط با آن با شیوه تحلیل تاریخی - اجتماعی در قالب بازتاب‌شناسی تحولی ارائه داد. در تحول رفتار از نگاه لئون تی‌یف، مکانیزم‌ها و قوانین دیگری جانشین مکانیزم‌ها و قوانین نظام قبلی نمی‌شوند، بلکه فقط ساخت شرطی‌سازی در حلقه زنجیر سوگیری رفتار، پیچیده‌تر می‌شود. در نظریه لئون تی‌یف، خود اشیاء محیطی، محرک‌های نظام نخست علامت‌دهی هستند و محرک‌های کلامی برای اشیاء و رویدادها، نظام دوم علامت‌دهی محسوب می‌شوند.

پارامترهای تغییر عمل و مراحل فرآیند عقلی

می‌توان مراحل مختلف فرآیند درونی شدن عمل را به ترتیب زیر مشخص کرد:

- مرحله اول، به منزله یک جهت‌یابی یا سوگیری قبلی در زمینه شرایط و توقعاتی است که عمل باید به آنها پاسخ دهد.
- در مرحله دوم، کودک به انجام دادن اعمال درباره اشیاء می‌پردازد. مثلاً یاد می‌گیرد که با چند تکه بشمرد. مهم‌ترین مسئله این است که در اینجا عمل توسط خود اشیاء تعیین شده است.
- مرحله سوم، مرحله عمل در سطح کلامی است. مثلاً کودک یاد می‌گیرد با صدای بلند بشمرد، بدون آنکه بر اشیای برونی تکیه کند. این مرحله عمل را از قید پیوستگی آن با اشیاء آزاد می‌سازد.
- و بالاخره، عمل به جبهه عقلی درونی سوق داده می‌شود. در اینجا عمل به تغییر خود ادامه می‌دهد تا آنکه سرانجام صفات خاص فرآیندهای عقلی را به دست آورد.

مفهوم یادگیری

فعالیت حیوان شامل اعمال سازشی نسبت به محیط است اما هرگز به منزله «تصاحب کردن» مکتسبات تحول نوع نیست، بلکه مکتسبات اخیر، همراه با ویژگی‌های طبیعی ارثی به حیوان داده شده‌اند، درحالی‌که همین مکتسبات به وسیله پدیده‌های عینی دنیای پیرامونی به انسان عرضه می‌گردند. بدین ترتیب، تحول روانی افراد، حاصل فرآیند کاملاً خاصی است که «تصاحب کردن» نام دارد و حیوان فاقد آن است.

تفاوت اصلی بین فرآیند «سازش» به معنای اخص کلمه، و فرایندهای «تصاحب کردن» در این است که فرآیند سازش زیستی است و ویژگی‌ها و توانایی‌های خاص ارگانیزم و رفتار نوع را تغییر می‌دهد، درحالی‌که فرآیند «تصاحب کردن» کاملاً متفاوت است و نتیجه آن، بازپیداوری استعدادها و کنش‌های انسانی به وسیله فرد است، کنش‌هایی که در جریان تحول تاریخی به وجود آمده‌اند. این فرآیند موجب می‌شود که انسان در خلال تحول فردی خویش به چیزی دست یابد که حیوان از راه وراثت به آن می‌رسد؛ یعنی تبلور ویژگی‌های مکتسبات نوع، مثلاً ویژگی‌های شکل‌شناختی انسان اجازه می‌دهند که توانایی‌های شنیداری شکل گیرند، اما وجود عینی زبان است که تحول شنوایی کلامی را تبیین می‌کند. پس ارتباط در شرط ضروری فرآیند «تصاحب کردن» مکتسبات تحول تاریخی انسانیت را تشکیل می‌دهد.

انعکاس واقعیت تحت شکل هشیاری

وقتی یک عنکبوت به سوی شیئی که تارهایش را مرتعش می‌کند، حرکت می‌نماید، این فعالیت تابع یک رابطه زیست‌شناختی طبیعی است که ارتعاش را به ویژگی‌های غذایی حشره‌ای که در تار گرفتار شده است، متصل می‌سازد و فعالیت عنکبوت را هدایت می‌کند، اما این رابطه از نظر وی پنهان می‌ماند، یعنی در واقع چنین رابطه‌ای برای او وجود ندارد. به همین دلیل است که عنکبوت به هر شیء دیگری که تارهایش را مرتعش کند، نزدیک می‌شود، حتی اگر ارتعاش بر اثر صدا ایجاد شده باشد. اما در مورد انسان وضع چنین نیست، مثلاً وقتی در یک شکار دسته جمعی افرادی مأمور ترساندن حیوانات می‌شوند، اما این رابطه یک وابستگی یا رابطه طبیعی نیست، بلکه رابطه‌ای اجتماعی است که بین کار دو گروه از افراد ایجاد می‌شود.

فعالیت مشترک انسان‌هاست که شرایط ظهور هشیاری را فراهم می‌آورد و فقط این گونه فعالیت‌های مشترک‌اند که محتوای فعالیت انسان را از امتزاج با روابط زیستی می‌رهانند. در خلال فرآیند کار تغییر شکل‌های کیفی در محتوای فعالیت (که لئون تی‌یف آنها را عملیات می‌نامد) به وقوع می‌پیوندند و این تغییر شکل‌ها با ظهور و تحول ابزار ایجاد می‌شوند.

ابزار

شیئی است که کار به کمک آن تحقق می‌یابد. ساختن یا به کار بردن ابزار امکان‌پذیر نیست مگر آنکه هشیاری نسبت به هدف عمل وجود داشته باشد. از سوی دیگر، استفاده از ابزار به هشیاری نسبت به خواص عینی شیء منجر می‌گردد. ابزار در واقع حامل نخستین انتزاع هشیارانه واقعی و عقلانی و نخستین تعمیم هشیارانه و عقلانی است.

حیوانات ابزار خاص خود را نمی‌سازند و آن را حفظ نمی‌کنند. ابزار انسان، بالعکس به منظوری خاص ساخته یا جستجو می‌شود و انسان آن را به منزله وسیله اجرای یک عمل خاص حفظ می‌کند. در حیوانات، ابزار به ایجاد عملیات جدیدی منتهی نمی‌گردد بلکه تابع حرکات طبیعی حیوان در چارچوبی که ابزار در آن گنجانیده شده، باقی می‌ماند. بالعکس، حتی دست انسان نیز در چارچوب عملیاتی که از لحاظ اجتماعی فراهم شده و در ابزار تثبیت گشته است، گنجانده می‌شود. به همین دلیل است که اگر در مورد میمون می‌توان گفت که تحول طبیعی، دست وی، تعیین‌کننده چگونگی استفاده از چوب‌دستی به منزله ابزار است، در انسان، بالعکس فعالیت ابزاری است که ویژگی‌های خاص دست او را ایجاد می‌کند.

شناخت انسان که نخست بر فعالیت ابزاری متکی است، برخلاف فعالیت غریزی حیوانات می‌تواند به سطح فکر منتقل شود. اصل کلی این است که، انسان پاره‌ای از چیزها را به وسیله پاره‌ای دیگر آزمایش می‌کند و وقتی نسبت به وجود روابط و تعامل‌هایی که بین آنها وجود دارند، هشیار شد براساس تغییرات محسوس به ویژگی‌هایی که مستقیماً در دسترس قرار نمی‌گیرند، پی می‌برد. پس دقیقاً تغییر شکل طبیعت توسط انسان و نه وجود طبیعت به‌خودی خود است، که اساس بنیادی و مستقیم فکر انسانی را تشکیل می‌دهد.

زبان نه فقط نقش وسیله ارتباطی را ایفا می‌کند، بلکه یک وسیله و یک شکل هشیاری را در انسان سبب می‌گردد و تکیه‌گاه تعمیم‌هشیارانه واقعیت را تشکیل می‌دهد و هشیاری زمانی وجود خواهد داشت که شرایط وجود زبان نیز موجود باشند. به دلیل آنکه ارتباط در نخستین مراحل تحول فقط ارتباطی عملی است، کنش و امکانات آن نیز محدود است. این محدودیت ناشی از این امر است که محتوای تجربه انسانی که به صورت تاریخی به وجود آمده است، به شکل لفظی تعمیم یافته و تثبیت شده است. زبان چیزی است که به وسیله آن تجربه عمل اجتماعی - تاریخی انسانیت تعمیم و انتقال می‌یابد. در نتیجه زبان، وسیله ارتباط و شرط تصاحب کردن چنین تجربه‌ای است و صورت عینی این تجربه را در هشیاری انسان‌ها تشکیل می‌دهد.

فرآیند پدیدآیی روانی انسان به وسیله عمل محرک‌های لفظی تشکیل نمی‌شود، بلکه نتیجه فرآیند خاص تصاحب کردن است، بنابراین فرآیند تصاحب کردن، شرط اصلی تحول فردی و بازپدیدآوری استعدادها و ویژگی‌های تاریخی نوع انسان و همچنین استعداد فهمیدن و به کار بستن زبان را تشکیل می‌دهد. وقتی «لئون تی‌یف» از محیط اجتماعی سخن می‌گوید، در این مفهوم معنایی متفاوت از مفهوم آن در زیست‌شناسی (شرایطی است که ارگانیسم با آنها سازش می‌یابد) قرار می‌دهد. برای انسان، محیط اجتماعی بلافاصله عبارت از گروه اجتماعی است که وی به آن تعلق دارد و زمینه ارتباط مستقیم وی را تشکیل می‌دهد. اما برخلاف نظر بسیاری از روان‌شناسان که تحول فردی را به منزله سازش انسان با محیط اجتماعی وی می‌دانند، «لئون تی‌یف» معتقد است که چنین سازشی با محیط به هیچ وجه تشکیل‌دهنده اصل تحول انسانی نیست. در واقع موفقیت تحول انسان در این است که از مرزهای مستقیم خویش خارج شده و از موانعی که بر سر راه تحقیق کامل استعدادهای فردی او وجود دارند عبور کند.

تداعی یا همخوانی بین کلمه و شیء معمولاً توسط بزرگسال ایجاد می‌شود. اما کلمه زمانی نقش اختصاصی خود را در برمی‌گیرد که اطرافیان آن را به سایر چیزها نیز اطلاق می‌کنند، آن وقت است که این کلمه، اشیاء مختلف را برای کودک به هم نزدیک می‌کند و بین آنها تجمع عینی برقرار می‌سازد. اینجاست که قدم اصلی برداشته شده است، کلمه روابطی برقرار می‌سازد که به علت ضعف تجربه شخصی کودک، هیچ‌گاه بدون وجود آن ایجاد نمی‌شدند. با این حال نباید انتقال کلمه به کودک از طریق بزرگسال را فرآیندی فعل‌پذیر دانست، بلکه دریافت مفهوم یک کلمه توسط کودک به منزله عملی است که با کلمه یا روی کلمه انجام می‌گیرد.

فرآیند درونی شدن

لئون تی‌یف بر اهمیت این فرآیند بسیار تأکید دارد: درونی شدن اعمال، یعنی تغییر شکل تدریجی اعمال برونی به صورت اعمال درونی و عقلی که در خلال پدیدآیی فردی، الزاماً تحقیق می‌یابد. الزام آن ناشی از این امر است که محتوای اصلی تحول کودک در «تصاحب کردن» مکتوبات تحول تاریخی انسانیت و خاصه مکتوبات فکری و معلومات انسانی خلاصه می‌شود.

به عکس اعمال برونی، اعمال درونی را نمی‌توان مستقیماً ایجاد کرد: وقتی بزرگسال به بنا کردن یک عمل برونی مبادرت می‌کند، می‌تواند آن را به کودک نشان دهد اما در مورد یک عمل درونی یعنی عملی که در «ذهن کودک» انجام می‌شود، اینگونه نیست. نه می‌توان آن را نشان داد، نه می‌توان آن را دید. پس اگر بخواهیم یک عمل تازه عقلی مانند جمع کردن را در کودک ایجاد کنیم، باید نخست آن را به صورتی که عمل برونی به وی عرضه نمائیم. بنابراین عمل درونی نخست به شکل یک عمل برونی گسترش یافته تشکیل می‌شود و پس از دگرگونی‌های تدریجی، درونی می‌گردد. بدین ترتیب، اکتساب اعمال روانی که بنیاد فرآیند تصاحب کردن معلومات «موروئی» و مفاهیم فراهم شده انسانی را تشکیل می‌دهد، مستلزم گذار از اعمال برونی به اعمال لفظی و از اعمال لفظی به درونی‌سازی آنهاست. در نتیجه، اعمال درونی شده، ویژگی عملیات عقلی متراکم را بدست خواهند آورد.

بنابراین، نظریه‌های تحول عقلی و روان‌شناسی یادگیری نمی‌توانند نسبت به این فرآیند بدیع بی‌اعتنا باشند و تنها خود را به مکانیزم‌های عمومی شکل‌گیری تجربه فردی محدود نمایند.

منطقی شدن محتوای عمل

تغییر عمل علاوه بر درونی شدن آن با «منطقی شدن» محتوای آن مشخص می‌شود. این منطقی شدن مستلزم چند نوع تغییر است. «لئون تی‌یف» این انواع تغییر را پارامترهای عمل می‌نامد. این پارامترها عبارتند از:

تعمیم عمل: مثلاً بعضی کودکان عمل جمع را وقتی حاصل جمع از دهگان اول تجاوز نکند، انجام دهند، ولی بعضی دیگر این عمل را به هر دهگان دیگری نیز تعمیم می‌دهند.

تقلیل عمل: یک کودک وقتی دو گروه از اشیاء را جمع می‌کند، به جای آنکه دو عدد حاصل را با هم جمع کند، شمارش همه اعداد را از سر می‌گیرد.

درون‌سازی: کودک برای جمع کردن اعداد به روشی که آن را بهتر درون‌سازی کرده است متوسل می‌شود.

طراز اجراء یا درجه درونی شدن: تغییرات عمل که تابع این پارامترند، به رشد این پارامتر که با سایر پارامترها در رابطه است بستگی دارند.

ترتیب در عین حال به منزله تشکیل فعالیت‌های عقلی متعدد و متکثر است.

می‌توان مراحل مختلف این فرآیند را به ترتیب زیر مشخص کرد:

- مرحله اول به منزله یک جهت‌یابی قبلی در زمینه شرایط و توقعاتی است که عمل باید به آنها پاسخ دهد.
- در مرحله دوم، کودک به انجام اعمال درباره اشیاء می‌پردازد. در اینجا عمل توسط خود اشیاء تعیین شده است.

- مرحله سوم، مرحله عمل در زمینه لفظی است. مثلاً کودک یاد می‌گیرد با صدای بلند بشمرد بدون آنکه بر اشیاء برونی تکیه کند. این مرحله، عمل را از قید پیوستگی با اشیاء آزاد می‌سازد.
- در مرحله چهارم، عمل به جبهه عقلی درونی منتقل می‌شود.

سؤالات:

۱- تعمیم و تقلیل عمل مربوط به کدام نظریه است؟ (سراسری ۹۱)

(۱) والن (۲) گزل (۳) بولی (۴) لئون تی یف

۲- از نظر کدام روان شناس، یکی از مسائل اساسی روان شناسی تحولی، مسأله تغییر اعمال برونی به فرایندهای عقلی درونی یا درونی شدن فرایندهای اخیر است؟ (سراسری ۹۳)

(۱) والن (۲) پیازه (۳) گزل (۴) لئون تی یف

پاسخ ها:

۱. **گزینه ۴ صحیح است.** منطقی شدن محتوای عمل از نظر لئون تی یف: تغییر عمل علاوه بر درونی شدن، تغییر شکل تدریجی اعمال برونی به صورت اعمال درونی و عقلی، با منطقی شدن محتوای آن مشخص می شود. این منطقی شدن مستلزم چند نوع تغییر است: تعمیم عمل / تقلیل عمل / درون سازی / طراز اجراء یا درجه درونی شدن.

۲. **گزینه ۴ صحیح است.** لئون تی یف بر اهمیت فرآیند درونی شدن تاکید دارد. درونی شدن اعمال یعنی تغییر شکل تدریجی اعمال برونی به صورت اعمال درونی و عقلی که خلال پدیدآیی فردی الزاماً تحقق می یابد. محتوای اصلی تحول کودک در تصاحب کردن مکتسبات تحول تاریخی انسانیت و خاصه مکتسبات فکری و معلومات انسانی خلاصه می شود. اعمال درونی را نمی توان مستقیماً ایجاد کرد. اکتساب اعمال روانی که بنیاد فرآیند تصاحب کردن معلومات موروثی و مفاهیم فراهم شده انسانی را تشکیل می دهد مستلزم گذار از اعمال برونی به اعمال لفظی و از اعمال لفظی به درونی سازی آنهاست. در نتیجه اعمال درونی شده ویژگی عملیات عقلی متراکم را به دست خواهند آورد. مراحل مختلف فرآیند درونی شدن عمل:

۱- جهت یابی یا سوگیری قبلی در زمینه شرایط و توقعاتی که عمل باید به آنها پاسخ دهد.

۲- کودک به انجام دادن اعمال درباره اشیاء می پردازد. در اینجا عمل توسط خود اشیاء تعیین شده است.

۳- عمل در سطح کلامی. کودک عمل را از قید پیوستگی آن با اشیاء آزاد می کند.

۴- عمل به جبهه عقلی درونی سوق داده می شود. در اینجا عمل به تغییر خود ادامه می دهد تا آنکه صفات خاص فرآیند عقلی را بدست آورد.

منابع

- ۱- جزوات دانشجویان کارشناسی ارشد و دکتری روان‌شناسی دانشگاه تهران و شهید بهشتی
- ۲- روان‌شناسی رشد - لورابریک - جلد اول - ترجمه یحیی سید محمدی - انتشارات ارسباران
- ۳- روان‌شناسی رشد - لورابریک - جلد دوم - ترجمه یحیی سید محمدی - انتشارات ارسباران
- ۴- روان‌شناسی ژنتیک - دکتر محمود منصور - جلد اول - انتشارات سمت
- ۵- روان‌شناسی ژنتیک - دکتر محمود منصور و دکتر دادستان - جلد دوم - انتشارات رشد
- ۶- نظریه‌های روان‌شناسی رشد - ویلیام کرین - ترجمه خوئی نژاد - انتشارات رشد

منابع بیشتر برای رسیدن به حداکثر تسلط

ما مشاوران گروه آموزشی کیهان به داوطلبان عزیز قویاً توصیه می‌کنیم در کنار مطالعه‌ی کامل و دقیق این مجموعه، منابع کمکی زیر را مد نظر قرار دهند. بسیاری از رتبه‌های برتر کنکور امسال برای رسیدن به انسجام بیشتر و فهم عمیق‌تر از مطالب، از این منابع استفاده کرده‌اند.

۱. **کپسول روان‌شناسی رشد کیهان**: شامل بیش از ۶۰۰ نکته‌ی خیلی مهم از این درس که به انتخاب رتبه‌های برتر ارشد و دکتری روان‌شناسی دانشگاه تهران و شهید بهشتی انتخاب شده است. کپسول‌ها عمدتاً در ۳ تا ۱ ماه مانده به کنکور مطالعه می‌شوند.

۲. **بانک تست‌های روان‌شناسی رشد کیهان**: شامل بیش از ۵۰۰ تست طبقه‌بندی شده مطابق با سرفصل‌های این جزوه از کنکورهای مختلف. بانک تست‌های درس به درس مناسب تست زنی بعد از دور دوم مطالعاتی هستند.

۳. **مجموعه‌ی سوالات کنکورهای کارشناسی ارشد رشته‌ی روان‌شناسی - جلد ۱ و ۲**: شامل سوالات کنکور بیش از ۱۵ سال گذشته از تمام دروس گرایش بالینی و عمومی با پاسخ‌های کاملاً تشریحی. این مجموعه توسط رتبه‌های برتر کنکور تالیف شده است و قابل استفاده در تمام دوره‌های مطالعاتی است.

۴. **کلاس نکته و تست آنلاین روان‌شناسی رشد**: که در آن سوالات این درس در دست کم ۶ کنکور اخیر توسط استاد این درس به طور کامل بررسی می‌شود. کلاس‌های نکته و تست کیهان معمولاً در فاصله‌ی ۲ تا ۱ ماه مانده به کنکور برگزار می‌شوند.

۵. **فیلم آموزشی روان‌شناسی رشد کیهان**:

(۱) با تدریس اساتید گروه آموزشی کیهان

(۲) رضایت بالای ۹۰ درصد از کلاس‌های روان‌شناسی رشد کیهان

(۳) به طور اختصاصی برای شما

(۴) با کیفیت HD

(۵) یک منبع کمکی فوق العاده برای فهم بهتر مطالب. به ویژه برای داوطلبان تغییر رشته‌ای.

.. درخواست سریع و آسان هر یک از موارد بالا از روش‌های زیر ..

.. ارسال ۱ به سامانه ۰۲۱۶۶۴۷۵۶۲۰ ..

.. تماس با ما در ساعات اداری از طریق شماره تماس پشت جلد کتاب ..

.. ارسال پیام به واتساپ کیهان از طریق اسکن کد زیر با دوربین تلفن همراه ..

